

■■■ BURÁNYI NÁNDOR ■

Burányi (írói nevén *Burány*) **Nándor** (Zenta, 1932. december 6.) író, újságíró. Az újvidéki Tanárképző Főiskolán 1955-ben magyar–szerb szakos tanári oklevelet szerzett, 1963-ban a Jogi Karon diplomázott. 1955–56-ban a zentai gimnáziumban tanított, 1956–57-ben újságíró az Újvidéki Rádióban, 1957–1960-ig az *Ifjúságban*, 1960-tól 1992. évi nyugdíjaztatásáig a *Magyar Szó* munkatársa, szerkesztője volt. 2012-ben *Híd*-díjat kapott.

Munkái: *Homok az aszfalton* (1962); *Magunk próbaköve* (1964); *Ősz-szeroppanás* (1968); *Csőd* (1970); *Különszoba* (1972); *Hadjárat* (1975); *Sós Péter boldogsága* (1976); *Kamanci Balázs* (1977); *Keselyülegelő* (1979); *Guzsaly* (1980); *Megtorlás* (1984); *Cserbenhagyott* (1985); *Gyümölcsös kert házzal eladó* (1987); *Margit-híd* (1991); *A vezérezredek utolsó levele* (2002); *Articsóka* (2011).

Az interjú 1978 februárjában készült. Elhangzott az Újvidéki Rádió *Együtt* című műsorában 1978. március 6-án.

Félelmek, szorongások

Sokan megírták már, hogy az ember személyiségének alakulására a legkorábbi élmények meghatározó befolyással vannak. De ki tudná megmondani, hogy közülük melyik lesz a legfontosabb? Sokszor csak egy kacskaringós életút végigkövetése után lehet – ha lehet – eldönteni, hogy mi volt abban az alapvető vezérlőelv, a személyiség mozgatórugója.

Burányi Nándor kilencéves volt, amikor szülővárosában is megkezdődött a második világháború. Visszaemlékezésében írta egyik korai meghatározó élményéről:

„1941. április. Másodikos elemista voltam, apám katona. Napok óta bizonytalanság, ijedtség. Anyámmal nem mertünk otthon aludni. A második szomszédban háltunk, így emlékszem rá, nekem egy összecsukható vaságyat adtak éjszakára. Hajnalban fölriadtunk. Hány óra lehetett? Hatalmas robbanás után kinn álltunk a folyosón: találgatások, mi volt ez, mit robbanthatnak föl? Igaz volt, amit az idősebbek sejtettek és latolgattak, a hidat röpítették a levegőbe. Megkezdődött a háború? Nem bombázták a várost, de többször is átmertünk abba a sarki házba, s a hűvös pincéjében töltött órák ott sorakoznak többi gyerekkori emlékeim között.”¹

A szorongás, a bizonytalanság beférkőzött a szívébe, és végigkísérte egész életén át. Tükrözik ezt versei is, ezekkel lépett először a nyilvánosság elé. Ilyen sorokat olvashatunk:

*Végig megyek néha az Aljon,
Az akácok még oly ismerősek.
A kapukban csak az emberek őszek,
Akik engem már hiába
Várnak évek óta dinnyecsősznek.*

*Olyan édes itt most minden.
A gyerekek előrehajoltan,
Gond nélkül szaladgálnak a porban.*

¹ Burányi Nándor: Dilemmák. *Híd*, 1964. 5. 588–589.

*Ilyenkor visszasír bennem
Minden, amit innen elraboltam.*

*Keresem a helyem köztük,
De betöltötték már sokan, régen.
Egy öreg paraszt ül kint a széken:
Csak hangja az övé, s arcát
Ráncaiból hiába idézem.*

*Beszél a vályogvetőről,
Kinek lova beledőlt a sárba,
Mikor Kúnságtól elcsalta Bácska.
Mert az volt a vágya, hogy egy
Rongyos házba folyjon izzadsága.*

*A szívembe mar a hangja,
Ahogy fáradtan előtte álllok.
Hangosan biztatnak az akácok,
S én is, szívemből, az ő
Bátor, érces hangjukkal kiáltok.²*

A publikálást könyvismertetőikkel folytatta, ezekben az „ott kívül a magyarázat” mibenlétére kereste a választ. Friedrich Dürrenmatt *A baleset* című novelláskötetének előző évi megjelenése kapcsán így írt:

„A problémákhoz, amiket a színműben feldolgozott, Dürrenmatt novelláiban is hű maradt. Az emberi élet alapvető problémái ezek korszerű köntösbe öltöztetve: Az igazságszolgáltatás elől senki sem menekülhet meg; hiába a sok öncsalás, önámítás, egyszer úgyis felelnünk kell tetteinkért önmagunk előtt is. A színműben vesznie kell tisztességes, öreg családapának, mert fiatal korában anyagi érdekeiből ringyósorsra juttatott egy lányt. Az akkori lány, most mint milliomos öreg nő tér vissza a kisvárosba, s hajlandó a falu elszegényedett polgárait megváltani pénzével, ha megölik valamikori udvarlóját. Persze hogy megölik, s noha hangoztatják, váltig erősítgetik, hogy nem a pénzért, hanem a becsületért teszik, öngazolásuk nevéstésesen

² Az Aljon. *Híd*, 1951. 8. 515.

hat. Azzal, hogy ölnek, embertelen dolgot követnek el, tehát számukra is lesz egy „öreg nő”, aki majd egyszer eljön, hogy bosszút álljon rajtuk. Mindenki számára van egy ilyen „öreg nő”, érezzük a *Baleset* novelláit olvasva is. [...] Az *Alagút* című novellában egy fiatal ember felül a vonatra. Sűrűn utazik ezen a vonalon, ismer minden állomást, minden alagutat. De most mi történik? Az alagútnak sehogy sem akar vége szakadni. Kérdezi a kalauzt, útítársát, a vonatvezetőt, de senki sem tud felelni. A vonat helyes vágányon halad, a jegyével semmi baj, legyen nyugodt. De az alagútnak nincs vége. Máskor egy-kettő kifutottak belőle, most mi történt? [...] A *Kutyának* is éppoly kettős a tartalma, mint a többinek. Az emberi igazságokat szavaló prédikátort folyton követte a fekete kutya, sohasem tudott menekülni tőle. Egyszer aztán halálra marta, még mielőtt elvégezte volna hivatását. Dürrenmatt többször kiemelte, hogy életet ír, nem eszméket; hangsúlyozza, hogy írásait úgy kell értelmezni, ahogy ő megírta őket, de a *Kutyát* olvasva, ki ne érezné, hogy mindannyiunkat kísér egy fekete kutya, hogy előbb-utóbb halálra mar bennünket. Mert az öreg halála után hiába vette át apja szerepét a lánya, mellette is ott termett, őt is kísérte. A fekete kutya elől, az alagutaktól, a balesetektől nem lehet megmenekülni. Valami más kiutat kell találnunk. Dürrenmatt írói mondanivalója mintha erre ösztönözne bennünket. A műveiből tároló sötét kép mintha valami új kiútnak türelmetlen keresésére akarná indítani az emberiséget.”³

A megtalált hit

Valamivel ki kellett tölteni a szorongást kiváltó űrt. Hívó lett, s abban a korban az ő társadalmi helyzetében lévők számára a hit legkézzelfoghatóbb tárgya a kommunizmus jövőjébe vetett hit volt.

A náciizmus elől emigrált Leonhard Frank könyvét ismertette írta, akinek a műveit Németországban elégették: „Ekkor sem tört meg az emberekbe, az emberiség jövőjébe, az ember jóságába vetett hite, mint már oly sokszor, most is áthidalta vele a két-ségbeesést.”⁴

³ Burányi Nándor: Nincs menekülés. Friedrich Dürrenmatt: A baleset. *Híd*, 1959. 1. 73.

⁴ Burányi Nándor: Az emberbe vetett hit győzelme. Leonhard Frank: Baloldalt dobog a szívem. *Híd*, 1959. 4. 343.

A hogyanra is ad választ Stefan Zweig könyveit ismertetve.

„Zweig tulajdonképpen nem csak azt akarja mondani, hogy a háború megöli – és nem csupán fizikailag – az embert, a *Verdun iskolája* és a *Grisa őrmester* is több, mint egyszerű pacifista regény. A háború leírása, a borzalmak és szenvedések ábrázolása nem célja a regénynek, inkább csak keret, helyzet, lehetőség, alkalom az írónak arra, hogy az élet nagy tragikus pillanatai előtt megrettenő embereket mutassa be a maga valójában. Mint korának többi nagy írója, ő is becsületesen vág neki az emberi értelem keresésének. Nem a könnyebb utat választotta, ott kutatott értelem után, ahol abból a legkevesebbet lehetett találni, de ahol éppen a legjobban szomjaztak utána. Vajon megtalálta az értelmet, hiszen Grisát kivégzik és a kis Kroysing is megbosszulatlan marad? Az író úgy próbál felelni, hogy a regényben előforduló konfliktusok nagy részének osztály jelleget ad, mértékkel persze, hogy előtérben mindig az ember maradjon.”⁵

Burányi Nándor jó néhány évtizede ennek a „fából vaskarika” módszernek a gyakorlati alkalmazásával telt el.

Paul Sweezy könyvét ismertetve a fanatikus hívő magabiztosságával nyilatkozott a „szocializmus mint világfolyamat” gazdasági alapjairól, „rámutatva” a szerző „tévedéseire” is.

„Társadalmi fejlődésünk megkívánja vagy ha úgy akarjuk, lehetővé teszi, hogy az ember, a munkás, az alkotó és irányító bizonyos közgazdasági ismeretekkel rendelkezzen. Végeredményben, ez a jelenség is a termelőerők fejlettségi fokára vezethető vissza. A termelőeszközök fejlődésükben rendkívül magas színvonalra emelkedtek. A szocializmus világfolyamat, világjelenség. Az ember egyre önállóbb, teljesebb, sokoldalúbb, emberibb életet élhet. Legalábbis ezek az évezredek törekvései ma közel állnak a megvalósításhoz. Sweezynek ez a könyve – az utóbbi időben nálunk fordításban megjelent közgazdasági könyvek között egyike a legjobbaknak –, más tudományos értéke mellett, és tévedései ellenére is, sikeresen kapcsolódik bele a teljesebbé válásnak ebbe a folyamatába.”⁶

⁵ Burányi Nándor: Emberek a háborúban. *Híd*, 1959. 5. 440.

⁶ Burányi Nándor: A kapitalista társadalom gazdasági fejlődése. *Híd*, 1961. 2. 182.

Edvard Kardelj könyvét⁷ ismertette bőven idézte annak tau-
tológiáit és demagóg frázisait.

„A demokratizálódási folyamat egy újabb problémát vetett fel
nálunk az egyén és a társadalom viszonyában. A szovjet állás-
pont: az egyéni érdeket teljesen a közérdek alá kell rendelni
– teljesen tarthatatlan; az individualista polgári álláspont: az
egyén érdeke mindenekfelett – szintén összeegyeztethetetlen
a szocializmussal. E helyett: »A dolgozó ember egyéni érdeke
és a társadalmi közösség kollektív érdeke tehát közvetlenül
és szemelláthatóan kölcsönösen megegyezik. Munkásunk
előtt mind világosabb lesz, hogy életszínvonala közössége
eredményeitől és annak a kommunának az életszínvonalától
függ, melyben él, ez az életszínvonal pedig elsősorban a ter-
melőeszközök fejlettségétől függ a kommunában és az egész
országban...« Persze mindannyian tudjuk, hogy jó néhány
évrnek kell még elmúlnia, amíg minden dolgozó megérti és
magáévá teszi ezeket az elveket. Nagy erőfeszítések állnak még
a társadalom leghaladóbb elemei előtt, amíg elérjük azt, hogy
ezek a törekvések teljesen megvalósulnak.»⁸

És még ahhoz is volt bátorsága, hogy megállapítsa, Kardelj könyve
„feleletet ad a mindennapi gyakorlatban felmerülő, nem kis fejtörést
okozó kérdésre”.⁹

Elvek és valóság

Érdekes lenne tudni, hogy ki adta a kezébe a további olvasniva-
lókat, mert szinte hihetetlen, hogy a maga életkorával és mű-
veltségével egyedül rátalálhatott volna azokra, amelyek által
szemléletmódjának az eszmei alapjait igyekezett lerakni. Érez-
hető, hogyan igyekszik, vagy úgy is mondhatnánk, erőlködik
bizonygatni „hívő” voltát, a politikai korifeusok kinyilatkoz-
tatásainak elfogadását, mi több, már magyarázni, terjeszteni is
kezdí őket. Amikor azonban újságírói pályára lép, riportjaiban
megmutatkozik „eretnek” volta. Ezek mindegyikében felüti fejét
a proklamációk és a valóság közötti ellentmondás, de ezt egyelőre

⁷ Kardelj, Edvard: *Problemi naše socijalističke izgradnje*. Beograd, 1960, Kultura.

⁸ Burányi Nándor: *Könyv a mi szocializmusunkról. Hid*, 1961. 4. 378.

⁹ Uo. 379.

még a rendszer tökéletlenségével igyekszik a saját maga és mások számára is bizonygatni:

„Tizenöt éve a földreform végrehajtásának. Igazi forradalmi időszak volt ez az elmúlt másfél évtized. [...] Van, aki könnyebben formálódik, van, aki nehezebben. Ki tehet róla, hogy némelyik ember nem tud lemondani a két hold földről, noha állásban van, és a föld miatt nem kapja a gyerekpótlékot, meg maga is azt vallja, hogy jobb lenne neki nélküle. Köti valami, húzza, nem engedi, hogy beilleszkedjen az élet új viszonyaiba. Paraszt is, meg hivatalnok is. Meg egyik sem. Nem érdeklí őt a modern mezőgazdasági termelés, neki fontos, hogy a családnak meglegyen a kenyérnek való, a hízőnak a kukorica. De mi értelme a türelmetlenkedésnek? Folyamatról van szó, a gyerekek majd másképp csinálják.”¹⁰

Vagy pedig így fejezi be bogarasi riportját:

„Emberekről szoltam, jövőjükről, távlatokról. A birtoktól fügnek, és az is tőlük. Ez az egymásra utaltság. Vagy így: övék a birtok? Vagy: ők a birtok? Változnak a viszonyok, az új jelenségekre, fogalmakra új szavakat kell találni. Bevallom, mikor mesélni kezdtek, elkeseredtem, aztán mintha rájöttem volna: ez a legkönnyebb és a leghaszontalanabb. Dolgozni kell, küzdeni, harcolni. Ésszerűen és keményen, követelően is. Persze, hogy valaki mástól megkövetelhesse kötelessége pontos teljesítését, neki sem szabad adósnak maradnia a lelkiismeretes és becsületes munkával. Számomra ez is tanulság.”¹¹

Naplójegyzeteiből:

„1961. szept. 24. Megint kint vagyok a birtokon. [...] A volt gépállomás udvarán rengeteg gép hevert elhagyottan, rozsdásan, használatlanul. Jó néhányat közülük sosem használtak, csak fizetik értük a milliókat. Hozzá nem értő emberek vásárolták őket, akik nem tudták előre megállapítani, hogy ezen a tájon használhatók lesznek-e, vagy az itteni viszonyok, a munkások

■

¹⁰ Burány Nándor: Tizenöt év után. Agrárparasztok beszélnek önmagukról. *Híd*, 1961. 6. 555.

¹¹ Burány Nándor: Tanyai távlatok. *Híd*, 1961. 11. 967.

hiányos szaktudása, alacsony kultúrája miatt rozsdásodnak így. [...] Beszélgettünk a tehenészekkel, fejőkkel. A tej szerint kapják a fizetést. Egy tehén átlagban három liter tejet ad naponta, ha géppel fejik, és ötöt, ha kézzel fejik. Természetes, hogy ők többet akarnak keresni, és ha már a tej szerint alakul a keresetük, akkor inkább a kézi fejés mellett vannak. Pedig gyönyörűen berendezett, fejőgépekkel ellátott, patikatisztaságú helyisége van a birtoknak.

[...]

1962. jan. 4. A helyi bútorgyárat a múlt évben korszerű gépekkel szerelték fel. Jól is megy a munka, szakemberek is vannak, és rendelésben sem lenne hiány. Főleg kivitelre dolgoznak, az angoloktól és magyaroktól jön a legtöbb rendelés.

A minőséggel bizony néha baj van. Egyesek szerint a viszonyokban kell az okokat keresni.

Mert mi történt egy alkalommal? Az ellenőrök csomagolás előtt átnézték a külföldre szánt szekrényeket, mielőtt azonban becsomagolták volna őket, néhány munkás titokban belülről összekarcolta a szekrények ajtaját. A szekrényeket gyönyörűen becsomagolták, nagy elővigyázatossággal berakták az autóba, aztán a hajóba, útnak indították Angliába, ott persze átnézték őket, mielőtt átvették volna, és jött a jelentés: a minőség nem megfelelő.

Azt mondják, a munkások mindezt bosszúból tették. Néhány nappal előbb ugyanis valamilyen ügyben lehívták az igazgatót az üzembe, hogy megbeszéljenek vele valamit, az meg azt válaszolta, hogy nem ér rá; jó, jó, mondogatták az emberek, és aztán cselekedtek is. Rettentő nagy kárt okoztak. De tudják-e, hogy nem az igazgatónak, hanem önmaguknak?¹²

„1962. II. 18. Ma délután megint beszélgettem a Niva igazgatójával [...] Mesélte még, hogy most akarnak egy használt gépet vásárolni. Nyugat-Németországban ajánlották föl nekik, talán kétmillióba kerülne, a vattacsomagokat csinálnák vele, és két hónap alatt teljesen kifizetődne, olyan olcsón termelne a mostani, itteni árakhoz képest. Persze, akkor 30–40 asszony munkáját

¹² Burány Nándor: Szélgjegyzetek. *Híd*, 1962. 2. 158–164.

végezné. Sokat jelentene ez a gép a gyárnak; a németek már ott vannak, hogy kidobják az ilyen gépeket, mi meg még ott volnánk, hogy meg sem tudjuk őket szerezni!”¹³

Teljesen komolyan vette saját magát és küldetését. És szemmel láthatólag élvezte is ezt a fontos szerepet. Egy gyors raport az elvtársnak az utcasarkon:

„1963. V. 2. Ma a déli órákban a Makszim Gorkij utcában találkoztam a NIVA igazgatójával. Megint az alapokba jutott milliók hírével üdvözölt. Úgy látszik, nem felejtette el, hogy talán egy évvel ezelőtt igen rosszállóan vélekedtem gazdálkodását illetően. Mindjárt elmondta azt is, hogy az első negyedévben talán negyvenmillióval többet termeltek, mint tavaly ilyenkor.”¹⁴

Jelezte, tudatában van fontos szerepének, amelyet megfelelő elméleti felkészültséggel végezhet csak eredményesen:

„Nem néztem még utána, de azt hiszem, úgy van, hogy a textilipar – mert aránylag kis és gyorsan megtérülő beruházásokat igényel – az eredeti tőkefelhalmozás korszakára jellemző, a történelemben is úgy tanultuk valahogy, hogy az angoloknál így kezdődött az iparosítás.”¹⁵

Vagy:

„Azt mondják, a disznóhiánynak két oka van [...] Forrásműveket kell szerezniem arra vonatkozólag, mi a helyzet a kapitalista országokban. Nálunk ugyanis több üzemben találkoztam hasonló leállásokkal. Az ok: vagy nincs nyersanyag, vagy nem megy az áru, teli a raktár, nincs kinek termelni. Az első eset talán jobb, biztatóbb, de mindkettőből óriási károk, veszteségek, ráfizetések származhatnak. Azt szeretném megnézni, vannak-e hasonló esetek a tőkés országokban. Ugyanis, ha a kapitalistának állnak a gépei, ha fizeti a munkásokat, noha

¹³ Burány Nándor: A meglátástól a felismerésig. *Híd*, 1962. 7–8. 672–686.

¹⁴ Burány Nándor: Tudni kell élni és dolgozni (napló). *Híd*, 1963. 10. 1039.

¹⁵ Burány Nándor: Tudni kell élni és dolgozni (napló). *Híd*, 1963. 10. 1040.

azok nem termelnek, akkor ő alaposan ráfizet, az állam viszont bajosan téríti meg neki a ráfizetést. Most viszont eszembe jut, még régebben beszélgettünk arról, hogy az elmaradott országok éppen diszproporciókon keresztül fejlődnek.¹⁶

Egymás után jelennek meg a *Híd*ban könyvismertetései,¹⁷ és amikor a társadalmi igazgatással foglalkozó politikai beszédek kötetét ismerteti, arra is kitér, hogy „Tito az említett beszédében feltette a kérdést: »Vajon eszerint ezek a dolgozók, akik ilyen erőfeszítéseket tesznek, akik ekkora lendülettel és áldozatkészséggel igyekeznek minél többféle árucikket előállítani, akik ekkora tetterővel építik az új gyárakat, új létesítményeket, új vasutakat és más egyebet, akik hozzájárultak a gyárhoz – ez abból is kitűnik, hogy újításokkal tökéletesítik a munkaeszközöket –, hát ezek a dolgozók nem képesek arra, hogy saját maguk igazgassák gyáraikat?« A válasz rövid és határozott: »Természetesen képesek. Alkalmasak az igazgatásra. Az új munkások pedig, akik ezután jönnek a gyárakba, bányákba és más vállalatukba, majd megtanulják elvtársaiktól.« Akkor csak így vetődhetett fel a kérdés, és csak ez lehetett a helyes válasz. Azóta már újabb problémák merültek fel az öngazgatással kapcsolatban. Nap nap után felelnünk kell valóságunk újabb kérdéseire. De mert a mai helyzet, a mai körülmények és viszonyok fejlődésünk szerves részét, egy szakaszát alkotják, megérteni csak úgy tudjuk, ha az előzményekkel, az előbbi szakasz problematikájával is megismerkedünk. [...] Hogy az általános elképzelésből konkrétan mi valósul meg ma és mi holnapután, mennyire jutnak kifejezésre a gátló vagy a folyamatot meggyorsító erők – az sok-sok tényezőtől és mozzanattól függ».¹⁸ – fejezi ki fenntartásait Burányi.

Időnként továbbra is közölt verseiben e tépelődéseiről így ír:

*Szülő anyák fájdalma semmi ehhez,
s a mozdony elé került gyermek riadalma
mellette meg sem állhat.*

¹⁶ Burányi Nándor: A meglátástól a felismerésig. *Híd*, 1962. 7–8. 674.

¹⁷ A munka egyszerűsítése. Drago Taboršek: Studijrada. *Híd*, 1963. 5. 1594.; Ritka könyvgyakori témákról. A munkás és munkakörülményei. *Híd*, 1963. 9. 1948–1949.

¹⁸ (bn) [Burányi Nándor]: A társadalmi igazgatás Jugoszláviában. Cikkék és beszédek gyűjteménye 1950–1960. Novi Sad, 1963, Forum. *Híd*, 1963. 11. 1148–1150.

nincs is vihar
néha havazik csak
villám csapott az ereimbe
s kiégtek a vezetékek

Tudom, hogy veszélyes,
nagyon veszélyes, amit most csinállok.

a Sorbonne előtti téren
a C. szobor alapzatán
múlt júniusban eredeti
bezdáni hangyát engedett el egy fiú

A folyó megjíedt, nem mer tovább
előre folyni.
De most mit csinálhat?
A folyó meg sosem állhat.

és mit jelent visszafelé folyni

Emlékszem az öregapám sírján
– az ördögcérnával körülött temetőben
a liliom levelén alvó csigákra.

lengő füst a tető fölött
öreg nyárfa vihartörött
szemem vizében halak
csuklóim zöldet hajtanak
egy napra csak ha lehettem volna
folyó bár és ne csak a partja
ne csibét gázoló traktorkerék
de szerelmet nyíló vadgesztenyék
egy napra még egy napra bár
fészekből nyújtott fecskeszáj

Szülő anyák fájdalma semmi ehhez,
s hogy lehet veszélyes
a levegőben megálló repülő helyzete
az enyémmhez képest?

Azt hittem, csobogó patak-erkölcs
szivárványa színezi naponta az arcom,
és a völgyben döcögő vonatról
a több-mint-remény vörös villanyait
látom ragyogni a rengeteg erdők
sötét magasáról.

Az öreg körtefa aszalódott gyümölcsei
hintáznak a téli szélben.

Nem okolok senkit.
Így döntöttem mégis:
inkább hallgatok,
ha már nem tudom szavaim
és lépteim között az összhangot megtalálni.

Jó lenne tudni, jobb-e annak,
aki nem gondol erre.

mondják rám inkább:
villám csapott az ereimbe.

Mindez olyan egyszerű lenne,
s kedvemnek ki sem merne szegni szárnyat
csak ne tudnám:
a folyó meg sosem állhat.

Egy kisgyerek madzagon
húzza az udvaron
a kékpettyes mosogatótálat.

Aki egyszer elindult,
hogyan állhatna útjába önmagának?

Ablakomból látom a hidat
– ez is két partot fog át –,
ki írta ezt a verset,
higgyek a szavainak?¹⁹

¹⁹ Burányi Nándor: Merész félénkség (vagy fordítva). *Híd*, 1962. 1. 46–47.

Múlt és jövő, hagyomány és korszerűség

Személyes és családi múltjára visszatekintve úgy érezhette ekkor, hogy csak terheket, és nem kincseket hurcolt magával.

A könyvvel sokáig csak az iskolában találkozott. Utólag úgy értékelte, hogy amikor egyik barátjánál „igazi” könyv került a kezébe, ez döntő esemény volt az életében.

„Egy nálam erősebb, magasabb osztálytársam manapság is elég gyakran eszembe jut. Két utcával közelebb laktak a központhoz és az iskolához. Párhuzamos utca ez a mienkkel, de köves, a házukat nádtető fedte, s ez nekem valahogy érthetetlen volt, már akkor is csodálkoztam ezen, mert úgy tudtam vagy sejtettem, hogy gazdagabbak nálunk. A fiú apja tagja volt valamilyen gazdakörnek, s az ottani könyvtárból elemista fiának már könyvet hozott. Nekem gimnazista koromig csak tankönyvem volt, s úgy emlékszem rá, az első »igazi« könyv náluk került a kezembe. Kemény fedelű, vastag papírra nyomtatott, rajzokkal díszített könyv volt, a *Dugó Dani*. Nem tudom, mostanában olvas-e még könyvet ez a régi barátom. Nekem, bár ezt nem tudnám megmagyarázni, olvasatlanul is élményem lett a náluk látott könyv, s ha valaki számon kérné az életemet, akkor állomásként kellene megjelölnöm azt a napot is, amikor a *Dugó Dani* kezembe került.”²⁰

Az olvasásélmények helyett:

„Emlékszem a szalonnás reggelikre vagy ebédre kinn, a kánpálásban. Földes volt a kezünk, nem volt víz, hogy megmossuk, úgy fogtuk az olvadó szalonnát, s a zsír szétmaszatozódtott a földes ujjaink között. Leírhatatlan? Kukoricaszedés. Meleg. A kukoricalevél összehasogatja a bőrünket, s az izzadság meg a por kimarja. Évek múltak el azóta, s nincs az az idő, amely meg tudná szépíteni az ilyen munkában töltött napokat.”²¹

Személyes sorsa tehát megalapozta azt az álláspontját, amely a jövő meghódításában látta célját, és amelynek szellemében szinte

²⁰ Burány Nándor: Dilemmák. Zentai jegyzet. *Híd*, 1964. 5. 589.

²¹ Burány Nándor: Dilemmák. Zentai jegyzet. *Híd*, 1964. 5. 590.

lojalitási deklarációként írta meg véleményét Szenteleky Kornél szemléletváltásával kapcsolatban.

„Az író születésének 70. és halálának 30. évfordulójára Herceg János válogatásában adta ki a Forum Szenteleky Kornél válogatott írásait. [...] Az aláírás nélkül közölt előszóban többek között az alábbiakat olvashatjuk: »A *Kalangya* elindulásával tartósabb hajlékot kaptak a vajdasági magyar írók, s Szenteleky elképzelése egy sajátos ismertető jelekkel bíró irodalom megteremtéséről, Vajdaság szellemi egységéről, különleges táji színeiről annyira tudatossá válik, hogy most már verseiben és novelláiban is a helytállást, a szülőföldhöz való ragaszkodást és a helyi színek művészi transzpozícióját sürgeti türelmetlen hévvel, megalkuvást nem ismerő hittel.« [...] Vajon jellemezhetjük-e Szentelekyt egyszerűen azzal, hogy »a helyi színek művészi transzpozícióját« sürgette? [...] A D. J.-nek írt leveléből idézünk: »Joggal kérдем tehát, érdemes-e kínlódni, keresni hit, cél és a szükségesség meggyőződése nélkül? Miért kinnal és kedvetlenül, helyi színek és zamatok céltalan kutatásával eltölteni az időt és elfecsérelni sovány erőnket, mikor erre semmilyen belső szükség nem úzi az írókat, mikor ennek hiányát sohasem érzi az olvasó? [...] Elbukunk vagy célhoz érünk, de nem húzunk olyan igát, amelyet magunknak kellene megformálnunk szürke művésziatlenséggel. S éppen ezért talán ki szabad mondanom a kívánságom: ne legyen vajdasági irodalom. Legyenek írók a Vajdaságban, de hagyjuk a couleur locale-t, meg a sajátos vajdasági lelket. Próbáljunk írni, ha tudunk, ha merünk, de ne törekedjünk olyan jelzők kiérdeklésére, amely számunkra csak kötelességet, kötöttséget, nyugós alkalmazkodást jelent, de amely nem fejezi ki művészi munkánk becsét, hitét és törekvését« – írja 1927-ben. [...] Egy évvel később íródott *A vers Vajdaságban* című írása. Íme, hogy vélekedik Szenteleky a couleur locale-ról: »A tradíció és emlék nélküli emberek progresszívek, frissen és messzire menetelnek. Tekintetük a messzeséget keresi és könnyen átsiklik nyelvi, nemzeti elkülönődéseken. Az általános emberit látják, érzik, hirdetik. Látókörük széles, de persze nem olyan széles, mintha szűk szögbe szorítanák, egy pontra szegeznék tekintetüket. A messzi horizont mindig elmosódottabb, mint a falu végi erdő távlata.« [...] Az 1932-ben született *Szétforgácsolódás felé?* című írása

fényt derít arra, mi készítette Szentelekyt korábban vallott elvei cserbenhagyására. »Tíz év előtt még lehetetlennek tartottuk, hogy önálló életet is élhetünk, egy regionális csoportosulás önálló életét, nemsokára azonban be kellett látnunk, hogy ha élni és fejlődni akarunk, akkor csakis ezekben a regionális keretekben élhetünk, mert más életlehetőség nem kínálkozik. Be kellett látnunk, hogy önmagunkra vagyunk utalva és hagyatva, hogy csakis saját erőnkre, hitünkre számíthatunk [...] Nem panaszképpen mondom, csupán egyszerű tényként említem fel, hogy senki sem törődött velünk, kulturális tekintetben teljesen magunkra voltunk hagyatva.« A külső és belső közöny, a Szenteleky korában uralkodó viszonyok kizártak minden más lehetőséget: ki kellett alakítani az emberekben a »kisebbségi öntudatot«. Hiszen: »A városok nem jelentenek komoly kulturális központokat, a magyar tanítók egyre fogynak, iskoláink mind államiak. Jóformán egyedül elég fejlett sajtónk vállán nyugszik általános kultúránk ügye.« A ma Vajdasága elől éppen azok a tényezők tűntek el, amelyek a háború előtt Szenteleky Kornél nézeteit a fentebb vázolt irányba fordították. Ezért a *couleur locale* elvesztette létjogosultságát: nincs ok, nincs szükség a bezárkózásra. 1932-ben a teljes elszigetelődést követelték meg az itt élő magyarok érdekei; Szenteleky Kornél ezeket az érdekeket akarta szolgálni. De aki a megváltozott körülmények között is ragaszkodna ezekhez az elvekhez, az új társadalmi viszonyok figyelembevétele nélkül, az nem vallhatná magát Szenteleky szellemi örökösének. Ez a könyv is azt a meggyőződésünket mélyítette el, hogy belső ellentmondásai ellenére, »amelyek fejlődésére, egész irodalmi munkásságára oly jellemzőek voltak«, hozzánk mégis »a fiatalabb« Szenteleky áll közelebb.²²

Ekkortájt „ízlelgette” Tolnai Ottó verseit is.

„Millió példa bizonyíthatja, hogy a fiatal költők könyveinek bemutatásakor az új hang, az új mondanivaló, egyszóval az új költői módszerek elemzésekor téves értékelések születtek. (Elég, ha csak Németh Lászlónak a József Attila *Nincsen anyám, se apám* című könyvéről írt ismertetését említjük.) [...]

■

²² (bn): A „fiatalabb” Szenteleky. *Híd*, 1964. 1. 89–91.

Elszakadni a hagyomány mankóitól, örökbe hagyott elemeitől, de úgy, hogy mégis versbe forrjanak a szavak – erre nem képes minden kezdő költő, s nem is biztos, hogy mindegyikből költő válik. [...] De Tolnai indulása biztató. A *Homorú versek* megteremtették azt a várákozással teli, türelmetlen feszültséget, amely olvasót, költőt egyaránt elkötelez. [...] naiv, elemi, hatalmas élni akarás, minőségileg új és teljességre törekvő élet- és élvezetigény jelentkezik itt spontánul, robban és lobban, hogy aztán millió korlátról visszaverődve zuhanjon sokszor az értelmetlenségbe.”²³

A kisebbségi lét

Ahogy mélyült a szakadék a deklarált elvek és a valóság között, a csőd, a vereség, az összeroppanás szélén álló hőseit szerepeltetve regényeiben és novelláiban, mi másról is beszélt volna, mint saját kételyeiről.

Ugyanakkor folyamatosan erősödött érdeklődése a kisebbségi lét kérdéseiről. Szellemi fejlődésében határkőnek tekinthetjük *Összeroppanás* című regényét, amely először a *Híd*-ben jelent meg folytatásokban,²⁴ majd könyv alakban is kiadták.²⁵ Ez az első olyan, a Vajdaságban megjelent szépirodalmi mű, amely a második világháború utáni magyarellenes vérengzéseket is tárgyalta. Ez a kérdés addig tiltott témának számított, s a zablák meglazulásának rövid időszaka után is az maradt egészen az egypártrendszer és vele együtt Jugoszlávia felbomlásáig.

Burányi Nándor az *Összeroppanás*-ban arra mutat példákat, hogy a szocializmus jelszavai mögött hogyan húzódnak meg a személyes érdekek, a vezetők hogyan manipulálnak a szocialista hittételekkel saját hatalmi céljaik szerint. Nem mondja ki, de sugallja azt a következtetést, hogy a nemzeti érdek is ugyanúgy ott munkál a szocializmus paravánjaival elfödött viszonyok mögött.

A könyvnek mind a Vajdaságban, mind Magyarországon jelentős visszhangja volt. Bori Imre az Újvidéki Rádióban írt róla,²⁶

■
²³ Burányi Nándor: „A mogorva emberek csodálkoztak...” Tolnai Ottó: *Homorú versek*. *Híd*, 1963. 11. 1279–1282.

²⁴ 1967. 6. sz.; 1967. 9. sz.; 1967. 11. sz.; 1967. 12. sz.

²⁵ Újvidék, 1968, Forum.

²⁶ *Szempon* [Újvidéki Rádió], 1968. január 9.

Olajos Mihály a *Magyar Szóban* három folytatásban reflektált rá.²⁷ Magyarországon az *Alföldben* jelent meg róla kritika,²⁸ amit a *Híd* büszkén adminisztrált.²⁹

Burányi Nándor elvi, elméleti sikon először Rehák László könyvének³⁰ ismertetése során tér ki a nemzeti kérdéssel kapcsolatos nézeteire.

„Nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek a könyvnek az értékét, fontosságát, nem lehet eléggé kiemelni, hogy az itteni kisebbség számára mennyire életbevágóan fontos lenne, hogy a kisebbségi élet megannyi kérdésével tudományosan foglalkozzunk. Ennek ellenére, ezen a téren eddig úgyszólván semmilyen tudományos tevékenység sem folyt, maga a szerző, dr. Rehák több időszerű, nemzetiségek helyzetére vonatkozó cikket írt, azok azonban nem tudományos igénnyel íródtak, inkább a napi politika – egyébként rendkívül égető – szükségleteit igyekeztek kielégíteni. Mondanunk sem kell, melyek azok a kérdések, amelyek tanulmányozásának a további elhanyagolása nagyon súlyos következményekkel járna, de azt sem kell mondani, hogy egészen bizonyos: ezután is el fogjuk hanyagolni a tanulmányozásukat. Gondoljunk például csak a szaporulat, az öngyilkosságok kérdésére, nemzetiségi kulturális szükségletek felmérésére, a szerb tagozatokra járó magyar gyerekek kérdésére, a kétnyelvű oktatásra, magyar diákok lemaradására... Hol van az a szociológus, aki tudományos felmérések alapján, igaz hitelességgel kimutatná a problémákat, s akinek a munkája szolid alapul szolgálhatna a soron következő feladatok meghatározásához. Nem hiányolnánk, hogy nincs – noha lehetne – ha tudnánk, hogy tudatos ösztöndíj-politikával máris hatékonyan hozzáláttunk a hiány pótlásához. De nem a nemzetiségi problémáinkról akarunk írni, csak dr. Rehák könyvét ismertetni. A könyv harmadik részében a szerző Kardelj-t idézve azt mondja, hogy kisebbségi politikájának kitűzésében a jugoszláv gyakorlat és elmélet abból

²⁷ Olajos Mihály: Kocsis Mihálynak, Tiszacsók. *Magyar Szó*, 1969. december 21.; 1969. december 28.; 1970. január 4.

²⁸ Varga Imre: Burányi Nándor és Varga Zoltán új könyveiről. *Alföld*, 1968. 12.

²⁹ Tomán László: Tények és nézetek. *Híd*, 1969. 1. 153.

³⁰ Rehák László: *A kisebbségek Jugoszláviában*. Novi Sad, 1967, Forum.

indul ki, hogy »a kisebbségek számára a legszélesebb körű jogokat kell nyújtani, amelyeket a szocialista közösség nyújthat, és amelyek szükségesek ahhoz, hogy a kisebbségek normális nemzeti életüket éljék a jugoszláv népközösség keretében. Más szóval, hogy hazánkban ne érezzék magukat kisebbségnek, hanem egyenjogú nemzetiségnek«. Kardelj itt ezt a szót használja: kell, s ezt elsősorban azért tartjuk fontosnak megjegyezni, mert Rehák egy másik helyen hangsúlyozottan kiemeli, hogy a szocialista Jugoszláviában különösen jelentős szerepe volt a politikai tényezőnek a nemzetek közötti egyenjogú viszonyok létrehozásában, s különösképpen a nemzetiségek helyzetének a szabályozásában. Jogszabályok és előírások híján a politikai vezetőségek álláspontjai jelentették a támaszt bizonyos részletek szabályozásánál. Rehák szerint ez jó volt így, noha »Ha elvontan szemléljük a problémát, önkényességnek és az alkotmányos elvek... megszegésének veszélye fennállt«. Látjuk tehát, hogy ... csak ha elvontan szemléljük a problémát. Viszont »ha a konkrétan megtett utat szemléljük, akkor nyilvánvaló, hogy ez volt az egyedül reális és lehetséges út«. A mondat utolsó része nagyon fontos megállapítás. A szerző minden bizonnyal tisztában volt súlyával, s igen részletesen próbálja is bizonyítani állítása helyességét. Sajnos, a tudományos bizonyítékok meggyőző ereje nélkül. Emiatt az olvasó jóakaratótól függ, hogy elhiszi neki az állítását vagy nem. Ha nem hiszi vagy nem akarja elhinni, ugyanolyan meggyőző erővel az ellenkezőjét is állíthatja. Mi nem akarjuk ezt tenni, nem is akarunk magának a kérdésnek a taglalásába bocsátkozni, noha ennek letisztázása, éppen a mindenképpen nemzetközi jelentőségű, számtalan nemzetközi elismerést kiváltó jugoszláv nemzetiségi politika szempontjából elsőrendű fontosságú. Bármennyire fontos ugyanis, hogy milyen egy-egy kérdésben a politikai vezetőségek álláspontja, nem lehet mellékes az sem, milyen mértékben valósulnak meg a gyakorlatban az általános elvek. Az óhajokat nem lehet azonosítani a valósággal, s ezt maga a szerző is érzi, ki is tér néhány ezzel kapcsolatos kérdésre. De hát ez csak egy megjegyzés, észrevétel, inkább módszerbeli, semmiképpen sem akar kritika lenni, mégpedig egyszerűen azért, mert annak itt nem lenne helye. Nem győzzük hangsúlyozni, s nem lesz fölösleges újra elismételni, ez a könyv any-

nyira kellett, s még újabbak is annyira kellenek, hogy nem bírálni, de hibáival együtt is végtelenül becsülni kell őket.”³¹

Ettől kezdve erre a szempontra összpontosít. Rögtön elkezd osztogatni a feladatokat is.

„A népcsoportoknak és érdekeiknek ez a sajátos keveréke, elkerülhetetlen és kölcsönös egymásra hatása törvényszerűleg létre kell hogy hozza a sajátos vajdasági életformát és gondolkodásmódot is. [...] Azt hiszem, nagyon sürgős, halaszthatatlan feladat, hogy megírjuk és kiadjuk a Vajdaságban élő népek irodalmának történetét, vagy ha így jobb: a vajdasági irodalom életének könyvét. Szerbek, magyarok, románok, ruszinok és szlovákok irodalma lenne ez, egy könyvben, s megjelenne mind az öt nyelven. Előre meghatározott elvek és szempontok szerint minden nemzetiség irodalmárai írják meg a maguk részét. Az itt, ezen a tájon, ez égbolt alatt termett irodalmukat, érintve persze a kölcsönhatásokat, s megfelelő mértékben az anyaország irodalmát is, azt a talajt, amelybe nemzetiségeink irodalmának gyökerei visszanyúlnak. De hogy ez a könyv milyen lenne, hogy festene, az már tulajdonképpen – ha nem is mellékes – technikai kérdés. Megbeszélés, kölcsönös megállapodás dolga. A lehetőségeink és a szükségleteink eredjeként jön majd létre. Fontosabb most az, hogy mindannyian érezzük: erre a könyvre szükségünk van, ezt a munkát el kell végeznünk, ezt a feladatot teljesítenünk kell. A napokban beszélgettem emberekkel, azokkal, akiknek a véleménye erről a kérdésről nyomhat valamit a latban. Mindannyian azt mondták: egy ilyen irodalomtörténetre szükség van, mégis fájnak a gondolattól, mert ennek az elkészítése beláthatatlan nehézségekkel járna. Főleg a megfelelő arányok megállapítása, az ilyenkor rendszerint jelentkező féltékenység, s az ebből fakadó torzszalkodás jelenti, jelentené a veszélyt. Jellemző, de azt hiszem, elfogadhatatlan egy olyan alapállás, amely az elképzelés megvalósítását szükségesnek tartja, mégis eleve megtorpan az esetleges nehézségek előtt. Az ilyen állásfoglalásnak alighanem egyik oka a más népek irodalma, művészete iránti

³¹ Burány Nándor: Mi – magunkról. Rehák László: A kisebbségek Jugoszláviában. *Híd*, 1968. 5. 613–617.

előítéleteink helytelensége. Nem csak nálunk van így, s nem csak manapság, egy-egy nép tagjai rendszerint többre becsülik a saját művészetüket, történelmüket stb., mint a más népekét, s ez sokszor éppen azért van, mert a sajátjukat ismerik legjobban, míg más népek eredményeit csak hiányosan vagy tévesen ismerték meg. A szóban forgó könyv egyik feladata lenne, hogy hozzájáruljon ezeknek a káros, s az emberek, a nemzetiségek fokozottabb egymáshoz való közeledését gátló előítéleteknek a felszámolásához. Igaz, tudom, egy ilyen könyv, ha nem jól készítik el, éppen az ellenkező hatást válthatja ki.”³²

Bírálta azokat a megnyilvánulásokat, amelyek a szerbség államalkotói elsőbbségét igyekeztek bizonygatni a Vajdaság területén,³³ mind gyakrabban és mind erélyesebben szót emelt a magyarság érdekeinek ügyében, különösen azután, hogy a *Híd* 1969. évi 2. számától átvette Tomán Lászlótól a napi aktualitásokra reflektáló, addig *Tények és nézetek* címmel megjelent rovatot, amelyet *Krónika* címmel folytatott.³⁴

Visszatérés a múltba

Amikor viszont beállt a „hidegpróba” korszaka, a közéleti témákkal ő is jó időre elhallgatott. Évente megjelentetett egy-két novellát, szociográfiát,³⁵ de érdeklődéséből kitűnt, merre orientálódik.

Interjú készített a két háború közötti vajdasági magyar szellemi élettel kapcsolatos emlékeit kötetben megjelentető Majtényi Mihállal,³⁶ közreadta a szerémségi huszitizmussal kapcsolatos kutatásainak eredményeit,³⁷ kifaggatta Nagy Sándort, a régészt dombói ásatásairól.³⁸ Mind több novellájában, regényében már

³² Burány Nándor: Pap Pál elvtársnak, riport helyett. *Híd*, 1968. 9. 913–918.

³³ Burány Nándor: Történelmi igazságok és előítéletek. *Híd*, 1968. 11.

³⁴ A rovat Burányi Nándor szerkesztésében összesen kilenc alkalommal jelent meg az 1969. évi 11–12. számig.

³⁵ A budisavai magyarok művelődési élete. *Híd*, 1972. 7–8.

³⁶ Burány Nándor: Szikra és hamu. Beszélgetés a hetvenéves Majtényi Mihállal. *Híd*, 1971. 9. sz. 905–912.

³⁷ Burány Nándor: Husziták Szerémségben. *Híd*, 1972. 3.

³⁸ Burány Nándor: Évszázados dombói titkok. Nagy Sándor régésszel közös ügyeinkről. *Híd*, 1974. 4. 481–494.

évszázadokkal korábbi időkről és eseményekről beszélt. Nándorfehérvár ostromáról, a kamonci huszita szerzetesekről írt, de ugyanúgy visszajutott azokhoz az emberi, erkölcsi kérdésekhez, amelyekkel pályája kezdetén szembetalálta magát.

„Megérttem a szenvedélyt, amivel a testvérek megmentéséért síkraszálltál, nem szabadna kételkednem szándékod őszinteségében. Az emberek, akiknek megmentését célul tűzted magad elé, hosszú évek küzdelmei során nőttek a szívedhez. [...] S ők is úgy fogadtak maguk közé, mint testvérüket. Akadtak ugyan ellenségeid, irigyeid is, a legtöbben azonban, szegények és gazdagok egyaránt, gyorsan szívükbe zártak. Hamar megértették, hogy érdekeiket képviseled, boldogulásukat akarod elősegíteni. Megbízta benned. Ha anyagi segítséget kértél tőlük, elhitték, hogy ezt maradéktalanul valamilyen, elsősorban az ő számukra hasznos ügyre akarod fordítani, nem tartasz meg magadnak egy dénárt se belőle. Voltak már papjaik, akik csak a harácsolásra gondoltak, ismerték az ilyeneket, könnyen különbséget tudtak tenni. Megértelek, mondom, de nem különös-e, hogy amíg Andrásnál izgatottan és türelmetlenül vártad a visszaindulás pillanatát, egyre arra gondoltál, attól tartottál, hogy a testvérek, miután hiába vártak, bizonyosan áruházzal vádolnak. Nem gondolkoztál róla, mi lehet ennek az oka, miért nem tételezted fel például Bácsban, hogy azok, akik a rejtkehelyükön szorongással várták érkezésed, esetleg arra is gondolhattak, hogy nem sikerült a szökésed, hogy az inkvizítor embereinek vagy a katonáknak a kezébe kerültél? [...] Pedig te magyaráztad nekik, te neveltél beléjük a prédikációk, a szentírás-magyarázatok során s már a gyerekekbe is az iskolában, hogy ti vagytok Krisztus kiválasztott népe, hogy tisztán, büntetlenül kell élnetek – s az áruházzal gondolata mindezzel összeférhetetlen –, mert csak úgy menthetitek meg a szörnyű pusztulástól a világot, magatokat, hazátokat.”³⁹

Miért fordult Burányi Nándor a múlt felé?
Utasi Csaba szerint

„A realista írásművészet »klasszikus« követelményeitől idegenkedő, azokat elégtelennek tartó írók általában akkor fordulnak

³⁹ Szemrehányások. Részlet a Kamanci Balázs című regényből. *Híd*, 1975. 7–8. 624.

a történelem felé, ha »szituációba jutottságuk« tapasztalatait rajtuk kívül álló okokból nem tehetik közzé szabadon. A történelmi idő csak ürügy, a rég letűnt események csak kulisszák tehát számukra, amelyekre jelenük gondjait vetítik vissza [...] Velük szemben az alkotók egy másik típusa a történelemben fedez fel olyan periódusokat, amelyeknek társadalmi törekvései, eszmei áramlatai önmagukban is tanulságosak lehetnek a jelen számára, s éppen ezért gondosan ügyel arra, hogy saját eszmevilágából minél kevesebbet ruházzon át közvetlenül a múltra. A nemrég megjelent *Hadjáratban* Burány Nándor ez utóbbi úton próbált haladni. II. Rákóczi Ferenc bácskai hadjáratában többszörösen vonzó témára bukkant. Az »édes hazáért« folyó háború eseményei ugyanis nem pusztán arra adnak alkalmat, hogy illúziómentesen számba vegyük a magyar történelem e szabadságmozgalmának pozitív és negatív tanulságait, hanem arra is, hogy újfent eltöprengjünk az itt élő, egymásra utalt, de idegen hatalmi érdekekből oly sokszor összevezesített népek sorsa felett.⁴⁰

Több bizonyíték is szól Utasi megállapítása mellett, vagyis amellett, hogy Burányi történelmi regényeivel nem prekonceptiójához ácsolt támpontokat, hanem maga is kereste az őt szorongató kérdésekre a választ. Megmutatkozik ez abban is, ahogy az ezredforduló táján a múltból mindinkább visszatér a jelen kérdései felé.

A visszacsatolás

A visszacsatolás első állomása *Margit-híd* című regénye volt, amely 1988 őszén játszódik Budapesten. Főhőse, egy történelemtanár, a Margit híd közelében bezárkózik hotelszobájába, hogy megírja búcsúlevelét egyes házasságból származó fiának, mielőtt öngyilkos lenne, a Margit hídról belevetné magát a Dunába.

A regényből nem derül ki, mi az a „gyakorlati szempont”, a döntő mozzanat, az utolsó csepp a pohárban, ami a hőst ezen elhatározására vezeti. A rossz közérzete, a szorongása mutatkozik meg egyértelműen, de annak elemei folyamatosan rakódtak le szervezetében. Mint Varga Zoltán fogalmaz:

⁴⁰ Utasi Csaba: Történelmi lecke fiúknak. *Híd*, 1976. 6. 791-792.

„Múltja formálta alkatából adódóan, illetve múltjától elválaszthatatlanul, ideértve orvul lelőtt csendőr apját is (akiről végül is nem tudhatja, nem volt-e tevékeny résztvevője a gyászos emlékü újvidéki razzianak) és anyja bestiális megölését a fordulat után. De ide tartozik nevelőapja bátyjának eleste is a Don-kanyarban, szemben a harmadik fiútestvér inkább szégyellt, semmint büszkélkedésre készítő kommunista mártír voltával – mindazzal együtt tehát, ami talán kissé túlsűrítetten is nehezedik Burányi hőisére. Legfőképpen kisebbségi magyar mivoltára. Sors meghatározta helyzetére tehát, amire egyébként tantestületi perpatvarok éppúgy emlékeztetik, mint a kultúrmunkáját nyomon kísérő árgus pillantások, együtt a »falak fülei«-vel is, akarata ellenére kényszerítve felismerni az előbb-utóbb fel nem ismerni lehetetlent: hogy ti. hovatarozás tudatunk kérdése enyhén szólva is bonyolult, nem lehet a történelem önkénye megszabta országhatárok pusztá függvénye.”⁴¹

De „Amikor meg mégsem veti vízbe magát a Margit híd korlátján át, végképp nem tudjuk komolyan venni. S nyilván nem tudnánk akkor sem, ha történetesen nem az 1988-as őszi újvidéki joghurtforradalmának hírére áll el végül is szándékától, s nemcsak azért, mert ami ott történt, a maga nemében és a maga idején sem volt éppen túl biztató, eltekintve az azóta végbementektől, mindattól tehát, amit persze mégsem lehetett előre látni, és hát az ember ugyebár többnyire mégiscsak remél, vagy legalább megpróbál kívánni: nézzük csak, mi is lesz ebből... Hanem mert más aktuálisnak érezni egy regényt, netán igaznak is, egyetérteni mondanivalójával, esetleg „hasznosnak” látni, s más élvezni is. Vagy inkább megrendülni tőle, ahogyan azt a tárgy kíváná.”⁴²

Mint ahogy hőse nem tud sem meghalni, sem élni, úgy Burányi Nándor sem akar a múlthoz, de nem is tud a jövőhöz tartozni.

Mint mondtuk, írásaival nemcsak „eligazítani” akart (bár arra kétségtelenül törekedett), hanem eligazodni is, vagy ahogy regényhősének szájába adta, hozzásegíteni ahhoz, hogy „saját érdekei és a közösség szempontjából is helyes álláspontot alakít-

⁴¹ Varga Zoltán: Újra összeroppanva. *Híd*, 1991. 6. 618–619.

⁴² Uo. 620.

hasson ki a különféle társadalmi jelenségekkel és folyamatokkal kapcsolatban”. De szinte semmiben sem változott, miközben az ezredfordulóra teljesen megfordult körülötte a világ.

„Húsz-harminc éve ennek a látogatásnak, azóta nem hagy békén, nyugtalanít, nem tudok beletörődni (pedig kénytelen vagyok) abba, hogy nem tudok, nem tudunk tenni semmi olyat, ami lehetőséget nyújtana (nyújtott volna) azoknak a magyaroknak, magyar gyermekeknek, hogy európai emberhez méltó módon élhessenek. Az emlékeimben mint elhanyagolt, nagyon szegény falu él Óléc, az iskolaudvarban a magyar gyerekek, akikkel beszélgettem, arra a szegényparaszti, napszámos-, béresnyomorra, annak a szívszorító kilátástalanságára emlékeztem, amivel Illyés Gyula, Kovács Imre vagy Féja Géza munkáiban találkoztam, s amelyekről, arról a háború előtti szellemi és anyagi szegénységről, azt hittem, hogy – mondjam a bürokrata szójárással – sikerült felszámolni. Azt kellett látnom, hogy mégsem, hogy azoknak az embereknek, gyerekeknek, hogy annak a kisebbségi közösségnek az állapota siralmasabb, reménytelenebb, mint volt a második világháború előtt. [...] Egyszerűen nem tudtam felfogni, hogy ha van vajdasági magyar értelmiség, akkor hogyan tudhat éveken, évtizedeken át közömbösen elmenni a Bánátban, Szerémségben (és Bácskában is) folyó etnikai tisztogatás mellett. [...] A mulasztás végzetes volt, nem lehet többé jóvátenni, de ha csak ezen kesergünk, akkor reánk is az a sors vár, mint az óléciekre; a fontos most, hogy a tanulságok birtokában megragadjuk a kínálkozó esélyeket – tudom, ez lenne most az ésszerű magatartás. És mégis...”⁴³

És mégis, amikor – már a miloševići korszak után – szembe találja magát a Szerb Radikális Párt előretörésével, akkor a magyarokat okítja: „a jövőben a választási előkészületek során és az egyéb tevékenységekben is, éppen a nemzetiségi igények hatékonyabb kielégítése végett jóval többet kell gondolni arra, hogy gyakorlatunkkal, követeléseinkkel hogyan, milyen irányban befolyásoljuk a nem magyar választópolgárok politikai állásfoglalását. Talán nem áll messze az igazságtól a feltevés, hogy

⁴³ Burányi Nándor: *Humanista és/vagy nemzeties. Magyar Szó, Kilitó, 1999. VIII. 7.*

a politikai harc hevében eltúlzott nemzeti követelések hatására a szerb választók jelentős része a radikális pártra szavaz, mert úgy érzi – indokoltan vagy sem, most nem számít –, csak az a szerb nacionalista párt tudja őt megvédeni a magyar nyomástól, elnyomástól. Ezért lesz aztán nem a Demokrata Párt, hanem a Szerb Radikális Párt a legerősebb szerb párt a helységben. Szézt következett be a helyzet, amikor a Magyar Koalíció is úgy látta, nincs más lehetőség, tárgyalni kell velük a községi koalícióról. Ha a helyzet stabilizálódik, s az új koalíciónak sikerül eredményesen vezetni a községet, az talán jó alkalmat kínál majd arra is, hogy megteremtődjenek annak a politikának a körvonalai, amely talán nem segítené elő a szerb nacionalista párt további erősödését⁴⁴ – osztja ki ismét a feladatot, akárcsak pontosan negyven évvel azelőtt, amikor a „vajdasági irodalom életének könyvét” akarta megírtni.

Ugyanígy járt Burányi Nándor *A vezérezredest utolsó levele* című regényével is, amelyet a háborús bűnösként kivégzett Szombathelyi Ferencről írt.

Mint ismeretes, Szombathelyi Ferenc vezérezredest, a Honvéd Vezérkar főnökét 1946-ban Magyarországon életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték, de az igazságügyminiszter kiadta Jugoszláviának, ahol egy kirakatper után kivégezték. A regény cselekménye mindössze annyi, hogy Szombathelyi az újvidéki börtönben levelet ír feleségének, amelyben ilyen részek szerepelnek:

„Nem akarom azt elhinni, semmiképpen sem szabad abba bele-törődnöm, hogy a hazám, a magyar állam éppenséggel a kis-ujját sem hajlandó megmozdítani értem, pedig az itt eltöltött hónapok után arra kell gondolnom – egyre inkább gyötör a balsejtelem –, hogy az otthoni illetékes hivatalokban senkit sem érdekel, mit tesznek velem ezek itt az újvidéki börtönben. Téged fölösleges arra kérnem, hogy próbálj megmozgatni mindent, amit csak lehet, hogyha innen nem is tudnak kiszabadítani, de legalább ne feledkezzenek meg rólam; biztosra veszem, hogy az én figyelmeztetésem nélkül sem múlik el napod úgy – noha sejtem, egyébként is milyen nehéz most ott a sorsotok –, hogy ne fordulnál valakihez segítségért vagy tanácsért szerencsétlenségem enyhítése érdekében.

■

⁴⁴ Burányi Nándor: *Körültekintően. Hét Nap*, 2008. augusztus 20.

Tegnap délután kezdődött a tárgyalás, ma engem hallgattak ki, mert ugye én vagyok az első számú vádlott, hát eltartott egész nap. Ez az ügyész mi mindent össze nem hordott ellenem! Ennyi szemenszedett hazugságot elképzelni sem tudtam! Igaz, nagyobb részét hallottam én már Pesten is. Nahát, az ügyész magyar – képzeld, még ez is! –, hát amit lehetett, átírt a pesti vádiratból, meg aztán ezek hozzácsaptak még egy nagy adag magyarellenességet, mert attól szikráznak itt a szavak is, a tekintetek is, ahogy a nagyterembe lépve végignézek a tömött széksorokból felénk forduló arcokon.”⁴⁵

Vagy:

„Ez a borzasztó, ez az igazságtalanság. Nagyobb csalódás embert talán nem is érhet. Hogy azt, akit a német megszállás után tesznek meg vezérkari főnöknek (ismétlem már harmadszor, mintha így hihetőbb lenne a hihetetlen), hogy azt, akinek határtalan németimádata mindenki előtt ismert volt, hát lehetséges, hogy a fordulat után az oroszok őt bízzák meg az új honvédség első miniszterének, engem meg, aki a nyilasok fogságából hazatérve joggal remélhettem a Vörös iránt tanúsítottnál nagyobb megbecsülést, engem bezárnak és elítélnak. Most mondd meg, hogy lehet ez. Mivel magyarázom ezt a szerencsétlenséget? Mit vétettem én, hogy végül erre a sorsra jutottam? Nem az fáj, hogy helyette nem én lettem a miniszter, eszembe se jutott ilyesmi, de hogy éppen semmit se méltányoljanak abból, amit a háború idején a nemzet érdekében tettem...”⁴⁶

Az 1994-ben Magyarországon rehabilitált Szombathelyi Ferenc bizonyára kevésbé volt naiv, mint az alakját regénybe öntő szerző. Azóta már tisztázódott, hogy a szocializmus – propagátorainak jelszavaival ellentétben – nem valami teljesen új korszak kezdetét jelentette az emberiség történetében, hanem történelmi perspektívából csak az erőszakos elitcsere egyik sikertelen kísérlete volt.

⁴⁵ Burány Nándor: A vezéreztredes utolsó levele. Regényrészlet. *Napút*, 2000. 4.

⁴⁶ Burány Nándor: A vezéreztredes utolsó levele (kisregény) (I. rész). *Aracs*, II. évf. 4. sz. 2002. október 23. 65–76.

A fekete-fehér tablón nem maradhatott erkölcsileg hiteles ember a régi rendszerből. Csak hiteltelenek maradhattak, példázatul. De sikertelen volt a kísérlet, mert az etatista totalitarizmus nem felelt meg az ember természetének, és a csőd, a kudarcc, az összeroppadás teremtette tektonikus repedéseken a múltból feltüremkedtek az emberek tudatában felhalmozódott nemzeti identitáskészletek maradványai. Ezek azonban már nem voltak szinkronban az új körülményekkel a több évtizedes kiesés, a szerves fejlődés elmaradása miatt.

Burányi Nándor mint ember és Burány Nándor mint író műve ezért marad a kor egyik jellemző értelmiségi magatartásának dokumentuma.

■■■ INTERJÚ ■

*1964-ben megjelent naplójegyzetét ezzel a mondattal zárja:
„Már csak azért is ideírom, hogy tíz év múlva lássam, és ők is ott Zen-
tán, és itt is Noviszádon, mekkora, milyen nehéz út áll mögöttünk.”
Maga mögött, mint író mögött, ennek a 14 évnek a távlatából
milyen út áll?*

Azt hiszem, azt mondhatom, amit akkor – más jobb szót nem találok –, megjósoltam, valóban nehéz út áll mögöttünk, ott is, itt is, ahogy akkor mondtam, énmögöttem is. Azt hiszem, hogy nekem is sok küzdelmet hozott ez az évtized, majdnem másfél évtized, de biztos, hogy a sok küzdelem ellenére, vagy éppen azért, nem volt teljesen eredménytelen. Arra gondolok, hogy ha megnézzük a könyveim számát, mindegyik nagy küzdelemmel – elsősorban az önmagammal folytatott küzdelemmel – készült. Jónéhány könyvem, regényem megjelent, igaz, erre akkor valószínűleg nem gondoltam. Ezek a regények akkor még témaként nem éltek bennem, viszont ma mégiscsak azt kell mondanom, hogy ez volt az a másfél évtized, ami a legtermékenyebb és hát a legküzdelmesebb is volt az írói pályafutásomban.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a problémák magvát akkor, 15 évvel ezelőtt hol látta, miben látta, és hol látja azokat ma, akkor észlelhető egy eltolódás. Arra gondolok, hogy a naplójegyzeteiben még napipolitikai síkon merültek fel az emberek erkölcsi problémái. Későbbi regényeiben már történelmi perspektívából szemléljük talán épp ugyanazokat az erkölcsi problémákat.

Engem valóban elsősorban ezek az emberi, erkölcsi problémák érdekelnek, akkor is ezek érdekelték, amikor pártszervezetekbe jártam, nekem ez feladatomban is volt, és figyeltem azt, hogy az emberek hogy teljesítik ott is a feladataikat. Nagyon sok minden azon múlt, az embereken múlt, az emberek erkölcsi magatartásán, általában a munkához, feladatokhoz, a többi emberhez való viszonyulásuktól függött az, hogy sikerült valamit elérni vagy nem sikerült. Ez így van most is, évezredekkel ezelőtt is így volt, az embernek a másik emberhez, illetve az emberi közösséghez való viszonya, az áldozatvállalásra való készsége és képessége mindig nagyon fontos volt, ez nem egyforma az embereknél, még akkor sem, ha hasonló vagy azonos társadalmi-gazdasági körülmények között élnek, az embereken megvan ez a különbség. Akkor ezt mint aktivista néztem, és mint egy aktivista naplójában próbáltam leírni inkább a napi politika szemszögéből, ma viszont ezt sokkal áttételesebb formában, az emberi

élményeken keresztül próbálom kivetíteni, megírni. Ez egy más szint, legalábbis én egy más szintre törekszek, a művészi megformálásnak egy újabb formáját próbálom megtalálni. Hogy mennyire sikerül, azt mindig más mondja meg.

Akkor ezek a mai problémáink, nevezzük úgy őket, hogy erkölcsi problémák, nem mai keletűek. Tehát a megoldásukra sem található rá az, aki csak a mai keretek között gondolkodik.

Ez biztos, szóval, azt hiszem, hogy minden dilemma nélkül állíthatom, legalábbis azoknak az ismereteknek a tudatában, amiket én szereztem, az utóbbi években, már jónéhány éve ennek, hogy foglalkozok a történelem, a mi történelmünknek a tanulmányozásával, és megint elsősorban nem a történelem végett, hanem az irodalmi ambícióim vittek rá erre. Valóban az emberek régen is, ezer vagy kétezer évvel ezelőtt is éppúgy sírtak, nevettek, örültek, vagy épp olyan érzések vezették őket és kínozták őket, mint ma. A társadalmi és gazdasági viszonyok biztos sok tekintetben, nagy mértékben befolyásolják az emberek életét, életkörülményeit, de ennek ellenére is az emberi, ami lényeges bennünk, az nem sokat változik. Ennek a megjelenési formája változik, de a lényege marad a régi. Úgyhogy ezt a lényegét tulajdonképpen megtaláljuk akkor is, ha ezer évvel ezelőtti vagy ötszáz évvel ezelőtti történelmünket nézzük, éppen úgy, mint ha a mai valóságot vizsgáljuk.

Talán éppen ezért ragadt meg a figyelme annyira a 15. századon, a huszita és reformációs mozgalmakon, akár épp itt Szerémségben is, mert úgy érezte, hogy akkor is fölmerültek ugyanazok a kételyek és erkölcsi problémák, amelyek ma. Erről lenne szó?

Ez pontosan így van. Az egy olyan korszak volt, amikor az embereknek egy jó része elvesztette az egyházba, a római katolikus egyházba vetett hitét, de nem találta még a polgárság azt az új erkölcsi támaszt, ami aztán egy szilárd alapot nyújtott volna neki. Emiatt súlyos megrázkódtatásokon estek át az emberek, és azt hiszem, hogy ez hasonlít jócskán a mi korunkra, a mai társadalomra, nemcsak a mienkre, hanem általános értelemben. A polgári társadalomnak az erkölcsi eszméi szintén válságba jutottak, az emberek nem hisznek már úgy azoknak az eszméknek, mint hittek annak idején, amíg ez a polgári társadalom fejlődésben volt. Viszont tudjuk, hogy milyen súlyos harcok és meghasonulások árán vezet

az út most is, akadozva, láthatjuk a nyugat-európai országokat vagy a világ más országait is, míg megtalálják ezeket az új eszméket és elég erőseknek is bizonyulnak ahhoz, hogy harcoljanak értük, hogy támaszt jelentsenek számukra. A két kor között valóban van egy ilyen egészen közvetlen hasonlóság, ami kifejezésre jut az embereknek a magatartásában is. A magatartások közötti hasonlóságban például a forradalom iránti viszony akkor is éppen úgy felmerült, mint ahogy fölmerül ma is, hogy az ember mennyire képes feláldozni a saját egyéni érdekeit a forradalmi, illetve a közös célokért, és mennyire várják ezt el tőle, illetve mennyire lehet elvárni, ez éppen annyira időszerű téma vagy probléma volt akkor, mint ma is.

Regényei hőseire emlékezve vissza, megfigyelhetjük, hogy azok mind azért „buktak el”, ha ezt a kifejezést lehet használni, mert nem illettek be, mondjuk így, környezetük profijába.

Igen.

Tehát akkor lényegében a bukásért ők a felelősek, nem pedig a környezetük.

Persze ez egy eléggé összetett kérdés, lehet, hogy nem így van. A regényhős azért hős, mert nem illeszkedik be, mert szembeszáll valamivel, szembeszáll az átlaggal, a közepszerűséggel, a maradisággal, szóval, változtatni akar a világon, meg akarja változtatni, úgy, ahogy ő elképzeleli, ahogy ő azt jobbnak hiszi. Persze sosem elég pusztán az akarás. Ezt tapasztalhatjuk a mindennapi gyakorlatunkban is, a munkahelyünkön is, nem elég akarni valamit, és hangoztatni is azt, hanem tudni is kell, ami nagyon nehéz, talán nehezebb még, mint az akarás. Persze mind a kettő nagyon fontos, mert az egyik nélkül a másik nem megy. Azt hiszem, hogy ez egy nagyon fontos tanulság, amit sokszor nem veszünk figyelembe, a saját tapasztalatomra is hivatkozhatok, és másutt is, azt hiszem, hogy ha így visszatekintünk a saját életünkre, gyakorlatunkra, akkor láthatjuk, hogy többször éppen ez volt a hibánk, éppen ezért buktunk el egyik vagy másik akarásunkkal, mert nem készültünk föl rá, és nem készítettük föl rá azokat, akiknek a segítségével esetleg eredményesebben tevékenykedhettünk volna. Hogy visszatérjek az első kérdésre, ez volt az elmúlt 10–15 évnek az egyik számomra nagyon fontos tanulsága. A nehéz 15 évből le lehet szűrni egy ilyet, amit azt hiszem, nem egészen fölösleges hangsúlyozni.

■ ■ ■

■

■ ■ ■